

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1914–1945 рр.)

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 Історія та археологія

Одеса
ОНУ імені І. І. Мечникова
2026

**УДК 94(477)»1914/1945»(075.8)
I-907**

Укладач:

Т. С. Вінцовський, доктор історичних наук, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

В. М. Хмарський, доктор історичних наук, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

О. О. Синявська, кандидатка історичних наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

*Рекомендовано вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 3 від 6 листопада 2025 р.*

I-907 **Історія України (1914–1945 рр.)** [Електронний ресурс] : електрон. метод. вказівки для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 032 Історія та археологія / уклад. Т. С. Вінцовський. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2026. 43 с. 0,7 МБ.

Методичні вказівки розроблені на основі стандартів вищої освіти і містять загальні положення та рекомендації з новітньої історії України у першій половині ХХ ст., включають теми для аудиторного та самостійного вивчення навчальної дисципліни, з рекомендаціями стосовно виконання усіх видів роботи, тематику доповідей, практичних занять і план до них, терміни для опрацювання практичних занять, критерії оцінювання, пояснення щодо організації освітнього процесу, рекомендовану літературу й електронні ресурси.

Методичні вказівки призначені здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії та філософії спеціальності 032 Історія та археологія ОНУ імені І. І. Мечникова, які вивчають дисципліну «Історія України (1914–1945 рр.)».

УДК 94(477)»1914/1945»(075.8)

ЗМІСТ

Вступ	4
Зміст навчальної дисципліни	7
Методичні вказівки до підготовки практичних занять	15
Тематика практичних занять для здобувачів освіти очної форми навчання	17
Тематика практичних занять для здобувачів освіти заочної форми навчання	28
Методичні вказівки до самостійної роботи	32
Форми контролю і методи оцінювання	35
Питання для підсумкового контролю	36
Список рекомендованої літератури	38

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія України (1914–1945 рр.)» є важливим елементом підготовки майбутніх істориків за освітньо-професійною програмою для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії та філософії, позаяк охоплює складний період минулого європейського цивілізаційного простору між двома світовими війнами. Зміст програми курсу передбачає оволодіння здобувачами освіти знаннями стосовно загальних тенденцій історіографічного освоєння проблем з новітньої історії України першої половини ХХ ст., розуміння формування відмінних академічних традицій, з огляду на суспільно-політичні реалії, в яких вони формувалися; джерелознавчого супроводу вивчення окресленого періоду; вивчення причин, перебігу і наслідків глобальних конфліктів, події яких проходили на українських землях; особливостей розвитку культури, передусім в умовах існування тоталітарних й авторитарних режимів; теоретичних і практичних засадах функціонування концепту «комунізм», зокрема в його російській версії.

Новітня історія України розглядається як невід’ємна складова загальноєвропейських та світових історичних процесів, із взаємним впливом протягом тривалого проміжку часу, який хронологічно виходить за межі окресленого проміжку часу. При цьому в центрі уваги перебувають державо- і націєтворчі процеси; функціонування політичної думки у межах історичної тяглості «довгого» ХІХ ст., з акцентом на пошуки соціально зорієнтованої моделі організації суспільних відносин, та подальший пошук альтернативних ідеологічних концепцій, що передусім проявилось в популярності націоналізму; боротьба українського народу за збереження власних культурних цінностей як окремого феномену, що породжувався й трансформувався комплексом просторово-географічних, лінгвістичних, психологічних та інших чинників.

Опановуючи навчальну дисципліну «Історія України (1914–1945 рр.)», також необхідно звернути увагу на організацію господарських й побутових форм співжиття населення України, освітніх процесів, стрімке поширення технічних винаходів, норм тіловиховання у вигляді професійного та аматорського спорту, їхніх відмінностей у залежності від регіону проживання, етнічних традицій, політичних катаклізмів, які віддзеркалювали перехід людської спільноти від патріархального суспільства, зруйнованого Першою світовою війною, до модерного, з його вищими рівнями урбанізації, динаміки руху населення та інформаційних технологій.

Важливість знань з новітньої історії України підтверджуються й Законами України, зокрема, у преамбулі Закону України «Про засади державної політики національної пам’яті Українського народу» (2025 р.) йдеться, що Верховна Рада

України приймає цей Закон «враховуючи підвищення інтересу суспільства до історії, а надто історії України ХХ століття».

Пропонований курс читається у першому семестрі четвертого року навчання. Для його опанування робочою програмою передбачено 3 кредити ECTS, що становить 90 академічних годин, з яких 24 лекційні години та 12 годин практичних занять на денній формі навчання. На заочній формі навчання – відповідно 6 та 4 години. Дисципліна складається з двох змістових модулів. Форма підсумкового контролю знань – іспит.

Предметом вивчення дисципліни є історія та культура України у першій половині ХХ ст., матеріальні й духовні цінності українського народу та інших народів, що проживали на території Центрально-Східної Європи, історична біографістика, історія політичних партій та політичної думки, економічних процесів, повсякдення, ментальності, освіти, науки, мистецтва й спорту, військова історія.

Метою викладання обов'язкової дисципліни є вивчення подій історії України у контексті світових процесів, переходу суспільства до епохи глобальних війн, революцій та тоталітарних режимів, руху опору українського суспільства російській окупації. Зміст курсу передбачає ознайомлення з виникненням й розвитком суспільно-політичних ідей, спробами втілення їх в життя, створення альтернативних моделей економічного розвитку. Важливе місце у структурі дисципліни посідає з'ясування основних закономірностей формування комуністичної моделі суспільних відносин у царині економіки, культури і побудови принципово нової політичної системи. Враховуючи інерційний інтелектуальний спадок більшовицької системи, перед здобувачами освіти стоїть мета засвоїти навчальний матеріал, базуючись на сучасній методологічній основі, із сформованими у попередні роки навчання навичками наукового аналізу, спрямованими на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку. Вони передбачають використання алгоритмів роботи з історичними джерелами й науковою літературою, вироблення умінь застосовувати набуті знання у повсякденній діяльності, для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.

Основними завданнями вивчення дисципліни є систематизація наявних знань здобувачів освіти з вітчизняної історії першої половини ХХ ст., виявити закономірності суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів, що проходили на українських землях в оглядовий період, засвоїти фахові оцінки історичної науки щодо найбільш дискусійних подій історії України, ознайомитися з комплексом доступних джерел, передусім актових матеріалів органів влади, мемуарної літератури, періодичної преси того часу.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен *знати*:

- історіографічну спадщину з тематики дисципліни;
- документальні та еґо-джерела з тематики курсу;
- специфіку творення української державності в новітній період історії;
- історичні витоки та корені більшовицької влади;
- закономірності функціонування тоталітарної системи;
- особливості становища українських земель у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії;
- важливі дати та події періоду Другої світової війни;
- біографії найвидатніших діячів, які визначали хід історичних подій в Україні.

Здобувачі освіти повинні *вміти*:

- працювати з джерелами до пропонованого курсу;
- використовувати різноманітні наукові методи для обробки комплексу наявної інформації;
- узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час лекцій та самостійно опрацьованої літератури до курсу;
- орієнтуватися в особливостях історіографічної полеміки;
- синхронізувати основні події історії України з всесвітньою історією;
- виробити вміння критично ставитися до усталених ідеологічних штампів;
- робити висновки з вивченої теми;
- користуватися картографічним та іншими візуальними допоміжними матеріалами.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методичні рекомендації щодо висвітлення тематики першого змістового модуля

Лекційна складова першого модуля зорієнтована на формування цілісного уявлення про причини Великої війни 1914–1918 рр., місце «українського питання» в її розв’язанні, визріванні національних і соціальних революцій у перебігу бойових дій. Увага здобувачів освіти концентрується на необхідності зрозуміти різницю між завданнями Російської та Української революцій, поєднання національних і соціальних гасел останньої, корекцію поглядів лідерів українських партій в умовах російсько-українських воєн, використанні інформаційних технологій з боку очільників більшовицької партії задля завоювання симпатії суспільства і пояснення невдалої спроби побудови держави-комуни у короткостроковій перспективі.

ТЕМА 1. Перша світова війна і Україна в дореволюційний період

Історіографія теми. Теоретичне обґрунтування «українського питання». Німецькі та австрійські проекти вирішення «українського питання». Османська та Російська імперії в боротьбі за Чорноморсько-Середземноморський регіон. Ставлення українських політиків до війни – між самостійницькими ідеями та пацифізмом. Мобілізаційні заходи. Галицька битва. Брусиловський прорив. Українські Січові Стрільці: створення та бойовий шлях. Націєтворчі процеси у період війни.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на роль «українського питання» в геополітичних розрахунках урядів «світових» держав, внутрішні протиріччя навколо нього у країнах воєнно-політичного блоку Троїстий союз, позицію уряду Османської імперії стосовно публічного визнання права українського народу на існування власної держави, перебіг воєнних дій на українських землях, завдання російського політикуму на окупованих землях Галичини і Буковини, вплив тотальної війни на зміну способу життя суспільства, його перехід від патріархальності/традиційності до модерності, зростання національної самосвідомості українців.

ТЕМА 2. Створення Центральної Ради і проголошення Української Народної Республіки

Історіографія проблеми. Початок революції й утворення Центральної Ради. Політична платформа Центральної Ради у березні-жовтні 1917 р. та її реалізація. Роль Всеукраїнського національного конгресу в легітимації Центральної Ради. Початок переговорів з Тимчасовим урядом. Проведення

всеукраїнських з'їздів. Проголошення автономії України. Поглиблення конфронтації з Петроградом. Вибори до міських дум. Більшовицький державний переворот і проголошення УНР. Російсько-українська війна зими 1917–1918 рр. IV Універсал. Останній період діяльності Центральної Ради.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на причини революційних процесів у Центрально-Східній Європі, доктринальну відмінність між Російською та Українською революціями, стратегію й тактику дій керівників Центральної Ради і Генерального секретаріату, характеристику національних і соціальних завдань Української революції, позиції російських, єврейських і польських партій щодо перспектив існування Української держави, зовнішньополітичні аспекти утвердження Української держави у 1917–1918 рр., перебіг російсько-української війни, особливості використання інформаційних технологій з боку більшовицького уряду задля виправдання агресії щодо УНР.

ТЕМА 3. Українська гетьманська Держава

Гетьманський державний переворот: підготовка та здійснення. Формування уряду Ф. Лизогуба. Соціальна й партійна основа нової влади. Аграрна політика уряду Української Держави та її наслідки. Особливості робітничого законодавства. Система реорганізації військового будівництва і культурної сфери. Стосунки Української Держави з країнами Четверного союзу. Стратегія й тактика відносин з агентами «небільшовицької» Росії. Бессарабське і Кримське питання. Утворення Директорії та антигетьманське повстання.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на особливості організації державного перевороту 29 квітня 1918 р. з боку українського несоціалістичного табору, роль німецького і австрійського чинників у його реалізації, політико-правовий статус військ Центральних держав на теренах України, тенденції у формуванні кадрової політики гетьманської влади, консервативних засадах здійснення соціально-економічної політики уряду Ф. Лизогуба, результати політики у царині культури й військового будівництва, основні вектори втілення завдань зовнішньополітичного відомства Української Держави, причини антигетьманського повстання.

ТЕМА 4. Західноукраїнська Народна Республіка

Початок Української революції та її відлуння в Галичині, Закарпатті й Буковині. Брестський мир та спроба імплементації його результатів у західноукраїнському регіоні. Державна реформа в Австро-Угорській імперії. Утворення Військового комітету і Української національної ради. Листопадова революція. Проголошення ЗУНР. Початок збройної боротьби з Польщею.

Паризька мирна конференція й «українське питання». Місія М. Бартелемі. Польсько-українська війна у 1919 р. Чортківська офензива. Державне будівництво в ЗУНР.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на рефлексії українського суспільства Галичини і Буковини стосовно проголошення Української держави у Києві, дискусії навколо імплементації положень Брест-Литовського мирного договору, формування різних точок зору щодо шляхів трансформації Австро-Угорської імперії, створення українських політичних і військових організацій в умовах завершення Першої світової війни, ставлення офіційного Відня стосовно політичних гасел польського та українського політиків, особливості перебігу польсько-українського конфлікту, фундаментальні відмінності в державницькій політиці ЗУНР і УНР.

ТЕМА 5. Воєнно-політична ситуація в Україні у добу другої УНР

Відновлення УНР. Формування уряду В. Чехівського. Дискусії щодо форм організації влади. Війна між РСФФР та УНР у грудні 1918-червні 1919 рр. Військова експедиція Антанти на півдні України. Друга УНР у переговорному процесі між РСФФР й Французькою республікою. Внутрішня політика урядів С. Остапенка і Б. Мартоса. Спроби державного перевороту навесні 1919 р. Поширення селянського повстанського руху. Реорганізація Дієвої армії УНР влітку 1919 р. та наступ українських армій на Київ і Одесу. Перехід УГА на бік Добровольчої армії. Ліквідація Українського фронту. Перший Зимовий похід армії УНР. Варшавська угода: причини та наслідки, оцінки в історіографії. Дії польсько-українських військ у квітні-серпні 1920 р. Другий Зимовий похід армії УНР. Підсумки Української революції.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на зміну геополітичної ситуації внаслідок закінчення Першої світової війни, завдання країн Антанти у регіоні Центрально-Східної Європи, ставлення очільників Французької республіки, Британської імперії, небільшовицької Росії до факту існування УНР, дискусії у середині українського політичного табору навколо питань форм організації влади та зовнішньополітичних орієнтирів, перебіг російсько-українських воєн 1918–1921 рр., роль повстанських загонів у воєнно-політичних подіях, дискусії навколо наслідків укладення Варшавської угоди 1920 р., обґрунтування верхньої хронологічної межі закінчення боротьби українського народу за незалежність власної держави.

ТЕМА 6. УСРР в умовах комуністичних «експериментів» 1919–1928 рр.

Теоретичне обґрунтування руйнування ринкових механізмів. Початок здійснення політики «воєнного комунізму». Антибільшовицькі виступи упродовж 1919–1920 рр. Наслідки комуністичного будівництва і перехід до НЕПу. Термінологічні рефлексії в політичній практиці більшовицького уряду. Голод 1921–1923 рр. як елемент втихомирення українського селянства. Сільське господарство УСРР в умовах нової економічної політики. Фінансова реформа. Легалізація торгівлі. Реорганізація управління промисловістю. Червоний терор в період НЕПу.

Характеристика політико-правового статусу УСРР. Уряд Х. Раковського та його стосунки з Москвою. Міжнародне становище УСРР у 1919–1922 рр. Юридичне оформлення СРСР в 1922–1923 рр. Особливості функціонування партійно-державної системи. Політика коренізації: причини, хід, наслідки, історіографічна полеміка.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на фундаментальні принципи комуністичної доктрини та її російську мутацію, функціонування штучного терміну «воєнний комунізм», роль спротиву українського селянства в корекції практичної реалізації побудови держави-комуни, причини збереження формального незалежного статусу УСРР, спроби реалізації зовнішньої політики УСРР з боку уряду Х. Раковського, історіографічні дискусії навколо питання юридичного оформлення СРСР, обґрунтування концепції НЕПу в середовищі лідерів РКП(б), багатовекторність політики «коренізації» та її наслідки.

Методичні рекомендації щодо висвітлення тематики другого змістового модуля

Лекційна складова другого модуля зорієнтована на з'ясування тенденцій трансформації комуністичної доктрини впродовж міжвоєнного періоду, другу спробу її імплементації в суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному сегментах, загрози реанімації українського визвольного руху на рубежі 1920–1930 років та реакцію на неї з боку Кремля, формування тоталітарного режиму, модернізацію українського суспільства з метою його подальшої інтеграції до російського політичного, культурного та ментального простору, механізми репресивної політики, накопичення внутрішніх ресурсів для другої спроби експорту комуністичної революції, участь СРСР у розгортанні Другої світової війни та її наслідки для українського суспільства.

ТЕМА 7. Особливості соціально-економічного розвитку УРСР наприкінці 1920-х – у 1930-х рр.

Дискусії щодо принципів зміни економічної політики у другій половині 1920-х років. Ідеологічні передумови індустріалізації промисловості. Згортання НЕПу й перехід до реалізації першого п'ятирічного плану. Відправний і оптимальний показники першої п'ятирічки. Шахтинська справа. Значення соціалістичного змагання у реалізації п'ятирічних планів. Хлібозаготівельна криза зими 1927–1928 рр. Проголошення суцільної колективізації сільського господарства. Протистояння влади і сільського населення на рубежі 1920–1930-х рр. Історіографія Голодомору. Наслідки Голодомору. Розселяннювання. Труднощі й успіхи другої п'ятирічки. Характеристика економічної моделі УРСР напередодні Другої світової війни.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на критичне ставлення верхівки ВКП(б) до НЕПу, використання методів штурму в умовах другої спроби побудови держави-комуни, доктринальні оцінки селянського чинника у розбудові комуністичного ладу, вплив опору українського селянства на темпи і методи побудови комуносоціалізму, процес розселяннювання, роль Великої депресії на соціально-економічну політику більшовицької влади, значення військових замовлень у плануванні першої і другої п'ятирічок, ставлення керівництва КП(б)У до політики Кремля щодо українського селянства, використання позаматеріальної системи стимулювання працівників промислового комплексу.

ТЕМА 8. Політичний розвиток УРСР у 1930-х рр.

Формування диктаторського режиму Й. Сталіна. Роль КПУ у боротьбі за владу в Кремлі. Справи СВУ та УНЦ. Партиїні чистки. Приїзд П. Постишева до УСРР. Значення XVII-го з'їзду ВКП(б) у посиленні влади Сталіна. Український вимір масових репресій на загальносоюзному тлі. Кадрові ротації у керівництві КП(б)У. Причини змін у національній політиці. Початок депортацій етнічних меншин. Згортання «коренізації». Конституції 1936/1937 рр.: причини «демократизації», місце в житті суспільства.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на наслідки боротьби за владу у середині більшовицької партії наприкінці 1920-х років, завершення формування тоталітарного режиму, зміну в національній політиці Кремля, початок депортаційних заходів стосовно окремих етнічних меншин УСРР, логіку корекції політики «коренізації», український вимір масових репресій у СРСР, особливості третьої хвилі партійної чистки у ВКП(б), кадрові ротації у структурі КП(б)У, причини ухвалення нової Конституції СРСР.

ТЕМА 9. Специфіка духовного життя українського суспільства в міжвоєнний період

Місце культурного будівництва у програмі більшовицької партії. Початок реорганізації системи початкової й середньої освіти. Ліквідація неписьменності. Вища освіта в умовах більшовицьких експериментів. Основні напрями розвитку науки в 1920-х роках. Українська гуманітаристика між вільнодумством і партійним принципом. Літературне життя 1920-х років. ВАПЛІТЕ, Гарт, Плуг. Розвиток кіномистецтва в 1920-х роках. Живопис, музичне й театральне мистецтво. Подальше реформування шкільної освіти у 1930-х роках. Відновлення університетів. Наукові студії в 1930-ті роки. «Розстріляне відродження».

Здобувач освіти повинен звернути увагу на уявлення про культурну революцію у концепції більшовиків, тенденції у розвитку освіти і науки, причини літературних дискусій у 1920-х роках, створення мистецьких організацій, формування традицій українського кіномистецтва, інновації в розвитку театального та образотворчого мистецтва, місце спорту у житті українського суспільства, відмінності в умовах культурного життя на землях у складі СРСР, Польщі, Чехословаччини і Румунії, зміни в освітній політиці Кремля протягом 1930-х років, поширення стилю соціалістичного реалізму.

ТЕМА 10. Українські землі у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії

Дискусії щодо політико-правового становища українських земель в складі другої Речі Посполитої. Конституція Польщі 1921 р. Рішення послів Антанти 1923 р. Політичний розвиток українських земель у складі Польщі в другій половині 1920-х років. Характеристика партійного життя. Виникнення ОУН. Політика «пацифікації». Відплатні акції ОУН. Конституція Польщі 1935 р. Рішення міжнародних конференцій щодо включення Буковини і Бессарабії до Румунського королівства. Татарбунарське повстання 1924 р. Діяльність українських партій на Буковині. Русофіли, українофіли та ліві сили в суспільно-політичному житті Підкарпатської Русі. Мюнхенська змова 1938 р. і створення автономної адміністрації регіону. Діяльність уряду Карпатської України у 1938-1939 рр. Проголошення незалежності Карпатської України.

Стадіальні відмінності в економічному розвитку Чехословаччини, Польщі та Румунії. Аграрна політика польських урядів упродовж 1920-1930-х рр. Роль осадництва в загостренні протистояння між українським і польським населенням. Земельні реформи уряду Румунії початку 1920-х років. Місце української периферії у структурі економіки Чехословаччини. Трудова міграція.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на відмінності у правовому статусі українських земель у складі різних держав, ставлення українських партій і організацій до політики польської влади у 1920-х роках, причини різкого зростання популярності ідеології націоналізму, логіку використання методів терору з боку різних учасників політичного процесу, причини спроби пошуку компромісу між центральними органами влади Польської Республіки і українського політичного табору центристського спрямування, національну та економічну політику урядів Чехословаччини й Румунії, місце Татарбунарського повстання 1924 р. у зовнішній політиці СРСР, український чинник у міжнародних відносинах напередодні Другої світової війни.

ТЕМА 11. Україна в Другій світовій війні

Геополітичні плани Франції, Великої Британії, Німеччини та СРСР напередодні Другої світової війни. Пакт Молотова-Ріббентропа. Початок Другої світової війни на українських землях. Ставлення українського населення до німецько-польської кампанії вересня 1939 р. Вторгнення РСЧА на східних кордонах другої Речі Посполитої. «Договір про дружбу і державний кордон» 28 вересня 1939 р. Приєднання Галичини, Волині й Берестейщини до СРСР. Анексія Буковини і Бессарабії. Політика «радянзації». Вторгнення вермахту на територію СРСР. Оборонні дії РСЧА у 1941 р. Бій у трикутнику Луцьк – Дубно – Броди. Оборона Києва, Одеси, Севастополя. План «Ост». Поділ України на окупаційні зони. Характеристика німецького і румунського окупаційного режимів. Рух Опору на українських землях, оцінки в історіографії. Наступальні операції Червоної армії в Україні у 1943–1944 рр. Становище українського суспільства у 1943–1945 рр. після повернення комуністичної влади. Депортації етнічних меншин з Криму. Наслідки Другої світової війни для України.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на стратегічні завдання Берліна і Москви напередодні й на початку Другої світової війни, політичні та ідеологічні складові політики «радянзації» окупованих територій, депортаційні процеси, настрої українського суспільства на початку німецько-радянської війни, ставлення більшовицької влади до осіб, котрі опинилися на окупованих вермахтом територіях, причини поразок РСЧА та розгрому комуністичного підпілля у 1941 р., прояви колабораціонізму з боку частини населення УРСР, тактику проведення наступальних операцій з боку командування РСЧА, завдання і методи діяльності різних течій руху Опору.

ТЕМА 12. Українська політична еміграція у ХХ ст.

Стан наукової розробки теми. Поняття українська «діаспора». Формування української політичної еміграції в ХХ ст. Українська політична еміграція в Німеччині, Франції, Великобританії. Політичні мігранти в Польщі, Чехословаччині, Австрії. Персональний вимір української еміграції. М. Грушевський. Д. Дорошенко. В. Винниченко. П. Скоропадський. Реєміграційні процеси й наміри. Наукові студії в українських академічних установах Чехословаччини й Німеччини. Публіцистична діяльність.

Здобувач освіти повинен звернути увагу на поняття українська діаспора, формування основних центрів політичної міграції у 1920-х і 1940-х роках, причини реєміграційних процесів у 1920-х роках, умови функціонування українських урядів в екзилі, участь урядових кіл УНР та Української Держави в міжнародній політиці міжвоєнного періоду, створення освітніх, наукових, мистецьких і спортивних осередків життя української діаспори.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Метою практичного заняття є набуття, примноження й оновлення знань із визначеної планом освітнього процесу теми. Відповідно здобувач освіти зобов'язаний підготуватися до кожного питання практичного заняття, яке винесене на обговорення. Для максимальної ефективності реалізації поставленого завдання передбачається три етапи його організації: 1) аналіз здобувачами освіти лекційного матеріалу; 2) відбір необхідних джерел та наукової літератури з пропонованої проблематики, їхнє освоєння; 3) обговорення планованих питань під час проведення аудиторних занять.

Задля оптимізації підготовчої роботи здобувачам освіти пропонується керуватися наступними принципами:

1) у лекційній складовій навчальної дисципліни знайти ключові тези теоретичного характеру, які допоможуть сформулювати уявлення про сучасні історіографічні тенденції у трактуванні ключових питань новітньої історії;

2) робота з документами передбачає комплексний аналіз їхнього змісту, інтеграцію отриманих даних до загального інформаційного поля досліджуваної епохи, розуміння логіки появи джерела, виділення його внутрішніх складових;

3) під час пошуку актуальної наукової літератури та джерел послуговуватися критеріями авторства, року і місця видання, відповідності заявленій проблематиці, аби не зупинятися на побічних аспектах тематики, й не користуватися текстами сумнівного (часто навіть не наукового) походження;

4) важливо пам'ятати, що не уся наукова література концентрується в електронних бібліотеках, тому рекомендується відвідувати сховища паперових носіїв інформації;

5) спочатку матеріал накопичується без ригористичної оцінки його значення, потім проводиться відбір істотних елементів і, нарешті, виключаються зайві чи дублюючі складові; за потреби можна підготувати конспект віднайденого матеріалу.

Конспект можна використовувати у різних варіаціях. Одна з них передбачає ґрунтовну відповідь на питання плану практичного заняття, з урахуванням детальних елементів, складених таблиць чи схем. Інша зорієнтована на стисле викладення матеріалу, коли слухач фіксує визначальні позиції науковців, цитує учасників аналізованих подій, занотовує власні висновки. Обрання певної форми конспекту визначається як рівнем науково-дослідної культури здобувача освіти, так і мотивацією стосовно набуття професійних навичок, процесу самовдосконалення.

Важливим елементом самоорганізації слухачів є формування культури дискусії, яка має базуватися на повазі до думки іншого, вміння висувати власну систему аргументації, бачити слабкі місця у виступі опонента, логічно і послідовно презентувати свою рефлексію щодо заявленої проблематики, чітко формулювати висновки тощо.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Заняття 1

Перша Українська Народна Республіка: від передумов її проголошення до ліквідації

План

1. Робота Всеукраїнського національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.) за стенографічним звітом.
2. Декларація Генерального секретаріату від 29 вересня 1917 р.: характеристика політичних, господарських та культурних досягнень й перспектив уряду автономної України.
3. Український Брестський мир (аналіз документів – а) Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Українською Народною Республікою (від 27 січня 1918 р.), б) Текст Додаткового договору між УНР і країнами Четверного союзу (від 27 січня 1918 р.), в) Тайний договір між Австро-Угорщиною й Українською Народною Республікою в справі Східної Галичини та Буковини).
4. Діяльність Ради народних міністрів УНР у березні-квітні 1918 р.

Терміни для закріплення матеріалу: *Українська революція, ідеологія соціалізму, автономна республіка, федеральне об'єднання, українізація війська, право націй на самовизначення, державний переворот, земельна реформа, радянська влада.*

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Дайте визначення поняттю Українська революція.
2. Охарактеризуйте роль соціалістичних партій у політичному житті України 1917 р.
3. Опишіть боротьбу Центральної Ради проти Тимчасового уряду.
4. Що таке українізація російського війська?
5. Які риси були притаманними для зовнішньої політики урядів першої УНР?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що Російська та Українська революції мали різні стратегічні завдання? Наскільки вірною може бути теза про те, що другий Універсал Центральної Ради став поступкою Києва Петрограду? Чи

підтверджуєте думку про ексклюзивну політику Центральної Ради та Генерального секретаріату у соціальній сфері? Наскільки доцільними виявилися прагнення уряду УНР укласти мирний договір з Центральними державами?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Верстюк В., Лупандін О. Сучасні інтерпретації революційної доби 1917–1921 рр. С. 5–65. *Революційна доба 1917–1921 років у системі координат сучасної історіографії. Збірник наукових статей* / Відповідальний редактор В. Ф. Верстюк. К.: Інститут історії України НАН України, 2020. 251 с.
2. Верстюк В. Чому національна державність не змогла ствердитися у 1917–1921 роках? *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: зб. наук. пр.* / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України. К., 2021. Випуск 16. С. 163–191.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2022. 408 с.
4. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. К.: Академперіодика, 2021. 620 с.
5. Корольов Г. Брестський мир 9 лютого 1918 р. в українській та польській історіографії: асиметрія оцінок та інтерпретаційні парадигми. *Часопис дослідження війн та революцій*. Номер 1. К., 2021. С. 7–31.
6. Нариси історії Української революції 1917–1921 років / Гол. редкол. В. А. Смолій; кер. авт. кол. В. Ф. Верстюк. К., 2011. Кн. 1. 390 с.
7. Українська революція та її історіографії: локальна, транснаціональна і глобальна перспективи. *Україна Модерна. Число 29. Україна та її революції (1914–23): нові історії та інтерпретації*. Спеціальний випуск на пошану Марка фон Гагена. К., 2020. С. 31–59.
8. Українська революція. Хрестоматія. Укладачі Корновенко С. В., Морозов А. Г., Реєнт О. П. Вінниця, 2004. 176 с.
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. К., 1996. Т. I. 591 с.; 1997. Т. II. 422 с.
10. Уряди України у ХХ ст.: Наук.-докум. вид. / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. К.: Наук. думка, 2001. 607 с.

Заняття 2

Українська гетьманська Держава. Друга УНР

План

1. Характеристика актових документів гетьманату (Грамота Павла Скоропадського, Із законів про тимчасовий державний устрій України, Статут тимчасових земельно-ліквідаційних комісій, Грамота гетьмана П. Скоропадського про федерацію України з Росією).
2. Внутрішня політика урядів Української гетьманської Держави.
3. Аграрна реформа урядів другої УНР на прикладі Земельного закону (від 8 січня 1919 р.) та Постанови про тимчасове користування землею в 1919 р. (від 15 березня 1919 р.)
4. Військово-політичні події на півдні України наприкінці 1918–1920 рр. (краєзнавчий аспект за вибором студента).

Терміни для закріплення матеріалу: нетипова окупація, український консерватизм, ліберальна економічна політика, селянські повстання, дерусифікація системи освіти, Українська церква, отаманищина, денікінці, Українська Галицька армія, червоний терор.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Дайте визначення поняттю окупаційний режим.
2. Охарактеризуйте кадрову політику гетьманської влади.
3. Опишіть взаємини Української гетьманської Держави з країнами Четверного союзу.
4. Що таке автокефальна православна церква?
5. Якими рисами відзначалася земельна політика уряду Ф. Лизогуба?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що економічна політика гетьманської влади мала принципово відмінні риси у порівнянні з урядами УНР? Наскільки вірною може бути теза про повну підпорядкованість гетьмана П. Скоропадського німецькому генералітету в Україні? Чи підтверджує думку про початок антигетьманського повстання влітку, а не восени 1918 р.? Чому уряди другої УНР не зуміли запропонувати ефективну соціально-економічну політику?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Аграрне законодавство періоду Української революції (1917–1921 рр.): Зб. док. і мат. / Упор.: С. В. Корновенко, А. Г. Морозов, Ю. Г. Пасічна. – Черкаси, 2019. – 554 с.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Р. Пиріг, Н. Маковська; Упорядн.: В. Верстюк (керівник), Г. Басара-Тилішак, В. Бойко, О. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, Н. Маковська, О. Михайлова, Т. Осшашко, О. Щусь. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Дослідний інститут сучасної української історії (Філадельфія). Т. 1. К.: Вид-во Олени Теліги, 2006. 688 с.; Т. 2. К.: Вид-во Олени Теліги, 2006. 744 с.
3. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. К.: Академперіодика, 2021. 620 с.
4. Кураєв О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок. К., 2009. 456 с.
5. Лупандін О. І. Східний вектор зовнішньої політики Української Держави. *Український історичний журнал*. 2013. № 3. С. 45–62.
6. Нариси історії Української революції 1917–1921 років / Гол. редкол. В. А. Смолій; кер. авт. кол. В. Ф. Верстюк. К., 2011. Кн. 1. 390 с.; 2012. Кн. 2. 464 с.
7. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського: комплекс малоросійства правлячої еліти. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 59–84.
8. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси. К., 2011. 336 с.
9. Турченко Ф., Турченко Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.). К. : Генеза, 2003. 304 с.
10. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. Т. 1. 790 с.; Т. 2. 412 с.

Заняття 3

Політичний розвиток УСРР в 1920-х рр.

План

1. Особливості функціонування партійно-державного апарату.
2. Національна політика більшовиків в УСРР: теоретичні аспекти.
3. Збірка документів і матеріалів «Національні відносини в Україні у ХХ ст.» про політику коренізації.
4. Аналіз твору М. Хвильового «Україна чи Малоросія?»

Терміни для закріплення матеріалу: держава-комуна, договірна федерація, диктатура пролетаріату, націонал-комунізм, боротьбисти, незалежники, коренізація, «українізація», літературна дискусія, націонал-ухильники.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Як ви розумієте категорію диктатура пролетаріату?
2. Охарактеризуйте логіку паралельного функціонування державних органів влади і більшовицької вертикалі управління.
3. Дайте визначення поняттю партійна олігархія.
4. Поясніть невідповідність більшовицьких гасел стосовно національної політики та її практичної реалізації.
5. Чому політика коренізації мала дихотомний характер?
6. Які риси притаманні політиці коренізації, а які – українізації?

Тези для дискусії

Поясніть, чому керівники більшовицької партії створили подвійну модель управління підкореною ними країною? Чи можна стверджувати, що УСРР протягом 1919–1922 рр. була наділена суверенними правами? Наскільки вірною може бути теза, що соціальною опорою більшовицької влади були пролетарі? Чи підтверджуєте думку про провокативний характер політики коренізації, спрямований на виявлення українських патріотів?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Верменич Я. «Радянізація» чи «націоналізація»: ще раз про сутність політики коренізації 1920 – початку 1930-х рр. *Український історичний журнал*. 2022. № 3. С. 158–175.
2. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.) / За ред. В. Смолія. Том 1. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. 750 с.; Том 2. 812 с.

3. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. К.: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
4. Єфіменко Г. За лаштунками комісії по з'ясуванню взаємовідносин між РСФРР та УСРР (січень – травень 1922 р.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 19 (1). К., 2010. С. 119–159.
5. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917-1939) / НАН України, Ін-т історії України. К.: Академперіодика, 2021. 620 с.
6. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 1. К. : Темпора, 2013. 504 с.
7. Подкур Р. Ю. Ліквідація органами держбезпеки УСРР опозиційних громадсько-політичних організацій у 1920-х рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 116–137.
8. Попович М. Нарис історії культури України. К., 2001. 728 с.
9. Солдатенко В. Ф. У пошуках соціальної й національної гармонії (ескізи до історії українського комунізму). К., 2006. 479 с.
10. Якубова Л. Д. Етнічні громади та влада: за парадними лаштунками політики коренізації. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 22. К., 2013. С. 244–274.

Заняття 4

Зміни в соціально-економічній політиці більшовицької влади наприкінці 1920-х – у 1930-х рр.

План

1. Ідеологічні передумови індустріалізації промисловості.
2. Труднощі й успіхи форсованої індустріалізації.
3. Становище селянства в Одеській області у період Голодомору на прикладі усної історії (порайонно, за матеріалами видання «Голодомори в Україні: Одеська область (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947). Дослідження, спогади, документи. Одеса: Астропринт, 2007. 460 с.»).
4. Соціальні аспекти комуністичної модернізації.

Терміни для закріплення матеріалу: комуністична модернізація, форсована індустріалізація, військово-промисловий комплекс, світова комуністична революція, соціалістичне змагання, петлюрівська загроза, несаможники, куркульство, суцільна колективізація, геноцид, розселяння.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Дайте визначення поняттю комуністична модернізація.
2. Охарактеризуйте дискусії у середовищі керівників більшовицької партії щодо принципів переходу до політики форсованої індустріалізації промисловості.
3. Яку роль у зміні економічної політики Кремля відіграв зовнішньополітичний чинник?
4. Опишіть методику тиску влади на українське селянство на рубежі 1920-1930- років.
5. Якими рисами характеризується геноцидна практика?
6. Чому уряд СРСР вирішив запровадити систему нематеріальних стимулів на виробництві?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що план світової комуністичної революції став одним з чинників політики форсованої індустріалізації промисловості? Чому більшовицька партія не визнавала можливість збереження приватної власності на засоби виробництва? Наскільки вірною може бути теза про активний опір українського селянства вимогам влади стосовно суцільної колективізації? Поясніть наскільки наміри сталінського керівництва та їх прикладна реалізація у річищі приборкання опору українського селянства відповідає поняттю геноцид?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20–30-х роках ХХ ст. Вид. 2-ге, доп., переробл. К.: Стилос, 2013. 270 с.
2. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.) / За ред. В. Смолія. К.: Інститут історії України НАН України, Том 1. 2013. 750 с.; Том 2. 812 с.
3. Ганжа О. «Селянські настрої» серед робітництва в Червоній армії та партії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 2. С. 60–67.
4. Гриневич Л. Ціна сталінської «революції згори»: українське селянство в очікуванні на війну. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 1. С. 287–306.
5. Гриневич Л. В. Продовольча криза і голод 1928–1929 рр. в оцінках українського населення. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 22. К., 2013. С. 190-206.

6. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. К., 2008. 424 с.
7. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 1. К. : Темпора, 2013. 504 с.
8. Марочко В. І. Сталінська теорія і практика «наступу на куркуля». *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 78–103.
9. Ніколаюк Т., Стоян Т. Каральні заходи як метод підвищення продуктивності праці робітників у радянській Україні 1929–1938 рр. *Український історичний журнал*. 2022. № 3. С. 196–109.
10. Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя / Гол. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. 786 с.

Заняття 5

Специфіка духовного життя в УРСР в умовах «великого перелому»

План

1. Згортання «українізації»: причини та наслідки.
2. Стан освіти та розвиток науки в 1930-ті рр.
3. «Розстріляне відродження».

Терміни для закріплення матеріалу: *культурна революція, український буржуазний націоналізм, ліквідація неписьменності, Інститут народної освіти, робітничі факультети, соціалістичний реалізм, мистецькі спілки, авангардизм, екзистенціалізм, «Розстріляне відродження».*

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Дайте визначення поняттю культурна революція.
2. Чому більшовицькі ідеологи у 1930-х роках здійснили поворот у національній політиці?
3. Охарактеризуйте тенденції в освітній політиці 1930-х років.
4. Які сегменти наукових досліджень можна вважати пріоритетними у рефлексії керівників СРСР?
5. Опишіть методику тиску влади на діячів культури у 1930-х роках.
6. Які риси притаманні українському мистецтву напередодні Другої світової війни?

Тези для дискусії

Поясніть причини відмови Кремля від намірів розвитку національної культури у шаблонах політики «коренізації». Чи можна стверджувати, що повернення до університетської моделі вищої освіти було визнанням хибної політики більшовицької влади упродовж 1920-х років? Чому уряд СРСР приділяв значну увагу питанню запровадження загальної освіти для усього населення країни? Наскільки слушною може бути теза про другорядне значення гуманітарних знань у моделі суспільних відносин у СРСР? Чому для комуністичного режиму важливим чинником комунікації з діячами культури стало створення мистецьких спілок?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Автушенко І. Вплив комуністичного тоталітарного режиму на культурний розвиток України (1920 – пер. пол. 1930-х рр.). *Етнічна історія народів Європи*. К., 2000. Вип. 5. С. 118–123.
2. Баберовскі Й. Червоний терор: Історія сталінізму. К., 2007. 248 с.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 2. К., 1994. 686 с.
4. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.) / За ред. В. Смолія. К.: Інститут історії України НАН України, Том 1. 2013. 750 с.; Том 2. 812 с.
5. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2022. 408 с.
6. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. К.: Академперіодика, 2021. 620 с.
7. Киридон А. М. Більшовицький хронотоп (1920–1930-і рр.): модифікація соціальних кодів. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 154–168.
8. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 1. К. : Темпора, 2013. 504 с.
9. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк, 2003. 624 с.
10. Попович М. Нарис історії культури України. К., 2001. 728 с.

Заняття 6

Воєнно-політична ситуація в Україні у 1941 – першій половині 1943 рр.

План

1. Оборонні бої на території УРСР у 1941–1942 рр.
2. Евакуаційні заходи в УРСР.
3. Нацистський окупаційний режим. Його особливості в різних окупаційних зонах.
4. Аналіз видання «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА».

Терміни для закріплення матеріалу: радянізація, анексія, фашизм, нацизм, окупаційна зона, *Lebensraum im Osten*, новий порядок, Сігуранца, остарбайтери, чорносвиточки, мельниківці, бандерівці, бульбівці, голокост, пораймос.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Поясніть наслідки укладення Договору про ненапад між Німеччиною та СРСР, підписаного 23 серпня 1939 р.
2. Дайте визначення поняттю радянізація західних областей України.
3. На основі яких аргументів Й. Сталін напередодні німецько-радянської війни вважав, що А. Гітлер не наважиться віддати наказ про початок наступу на території СРСР у 1941 р.?
4. Охарактеризуйте причини поразок РСЧА у 1941 р.
5. Як українське суспільство відрефлексувало на початок Другої світової війни та німецько-радянської кампанії 1941 р.?
6. Чому діяльність радянського підпілля в УРСР у 1941–1942 рр. виявилася невдалою?
7. Які риси притаманні різним окупаційним зонам, утвореним на українських землях?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що українське суспільство на початку Другої світової війни по-різному ставилося до існуючих тоталітарних режимів? Чому уряд СРСР виявився не готовим до наступу Вермахту? Поясніть причини масової здачі у полон радянських військовослужбовців у 1941 р. З якої мотивації радянська система агітації запровадила термін Велика Вітчизняна війна? Наскільки слушною можна вважати тезу про вдале завершення

евакуаційних заходів з території УРСР? Які чинники вплинули на рішення Берліна закрити вищі навчальні заклади на території окупованої України?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Віднянський С., Грицюк В., Лисенко О. Початок «Другої імперіалістичної війни» та «українське питання»: деякі дипломатичні, політичні, воєнні аспекти. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 4–24.
2. Грицюк В., Лисенко О., Кидонь В. Пролог німецько-радянської війни: політичні та військово-стратегічні аспекти. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 56–79.
3. Грицюк В., Лисенко О., Покотило О. Україна в лавах Об'єднаних націй: легітимізація та внесок у боротьбу з нацизмом і фашизмом у період Другої світової війни. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 4–26.
4. Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України. К., 2010. 150 с.
5. Заболотна Т. Система радянської вищої освіти в роки Другої світової війни: евакуація, реєвакуація, відбудова. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук. ст. Вип. 25. К., 2022. С. 103–192.
6. Каліщук О. Українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни: інтерпретації минулого в умовах зміни геополітичних реалій. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 98–112.
7. Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас. К.: Лабораторія, 2024. 304 с.
8. Марінченко О. О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України. *Український історичний журнал*. 2013. № 3. С. 151–171.
9. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. К., 2005. 495 с.
10. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. У двох книгах. Кн. 1. К., 2010. 734 с.; Кн. 2. К., 2011. 943 с.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Заняття 1

Зміни в соціально-економічній політиці більшовицької влади наприкінці 1920-х – у 1930-х рр.

План

1. Ідеологічні передумови індустріалізації промисловості.
2. Труднощі й успіхи форсованої індустріалізації.
3. Становище селянства в Одеській області у період Голодомору на прикладі усної історії (порайонно, за матеріалами видання «Голодомори в Україні: Одеська область (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947). Дослідження, спогади, документи. Одеса: Астропринт, 2007. 460 с.»).
4. Соціальні аспекти комуністичної модернізації.

Терміни для закріплення матеріалу: комуністична модернізація, форсована індустріалізація, військово-промисловий комплекс, світова комуністична революція, соціалістичне змагання, петлюрівська загроза, незаможники, куркульство, суцільна колективізація, геноцид, розселяння.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Дайте визначення поняттю комуністична модернізація.
2. Охарактеризуйте дискусії у середовищі керівників більшовицької партії щодо принципів переходу до політики форсованої індустріалізації промисловості.
3. Яку роль у зміні економічної політики Кремля відіграв зовнішньополітичний чинник?
4. Опишіть методику тиску влади на українське селянство на рубежі 1920-1930- років.
5. Якими рисами характеризується геноцидна практика?
6. Чому уряд СРСР вирішив запровадити систему нематеріальних стимулів на виробництві?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що план світової комуністичної революції став одним з чинників політики форсованої індустріалізації промисловості? Чому більшовицька партія не визнавала можливість збереження приватної власності на засоби виробництва? Наскільки вірною може бути теза про активний опір

українського селянства вимогам влади стосовно суцільної колективізації? Поясніть наскільки наміри сталінського керівництва та їх прикладна реалізація у річці приборкання опору українського селянства відповідає поняттю геноцид?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20–30-х роках ХХ ст. Вид. 2-ге, доп., переробл. К.: Стилос, 2013. 270 с.
2. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.) / За ред. В. Смолія. К.: Інститут історії України НАН України, Том 1. 2013. 750 с.; Том 2. 812 с.
3. Ганжа О. «Селянські настрої» серед робітництва в Червоній армії та партії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 2. С. 60-67.
4. Гриневич Л. Ціна сталінської «революції згори»: українське селянство в очікуванні на війну. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 1. С. 287–306.
5. Гриневич Л. В. Продовольча криза і голод 1928–1929 рр. в оцінках українського населення. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 22. К., 2013. С. 190–206.
6. Кульчицький С. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. К., 2008. 424 с.
7. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 1. К. : Темпора, 2013. 504 с.
8. Марочко В. І. Сталінська теорія і практика «наступу на куркуля». *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 78–103.
9. Ніколаюк Т., Стоян Т. Каральні заходи як метод підвищення продуктивності праці робітників у радянській Україні 1929-1938 рр. *Український історичний журнал*. 2022. № 3. С. 196-109.
10. Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя / Гол. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. 786 с.

Заняття 2

Воєнно-політична ситуація в Україні у 1941 – першій половині 1943 рр.

План

1. Оборонні бої на території УРСР у 1941–1942 рр.
2. Евакуаційні заходи в УРСР.
3. Нацистський окупаційний режим. Його особливості в різних окупаційних зонах.
4. Аналіз видання «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА».

Терміни для закріплення матеріалу: радянська окупація, анексія, фашизм, нацизм, окупаційна зона, *Lebensraum im Osten*, новий порядок, Сігуранца, остарбайтери, чорносвиточники, мельниківці, бандерівці, бульбівці, голокост, пораймос.

Питання для активізації знань здобувачів освіти

1. Поясніть наслідки укладення Договору про ненапад між Німеччиною та СРСР, підписаного 23 серпня 1939 р.
2. Дайте визначення поняттю радянська окупація західних областей України.
3. На основі яких аргументів Й. Сталін напередодні німецько-радянської війни вважав, що А. Гітлер не наважиться віддати наказ про початок наступу на території СРСР у 1941 р.?
4. Охарактеризуйте причини поразок РСЧА у 1941 р.
5. Як українське суспільство відрефлексувало на початок Другої світової війни та німецько-радянської кампанії 1941 р.?
6. Чому діяльність радянського підпілля в УРСР у 1941–1942 рр. виявилася невдалою?
7. Які риси притаманні різним окупаційним зонам, утвореним на українських землях?

Тези для дискусії

Чи можна стверджувати, що українське суспільство на початку Другої світової війни по-різному ставилося до існуючих тоталітарних режимів? Чому уряд СРСР виявився не готовим до наступу Вермахту? Поясніть причини масової здачі у полон радянських військовослужбовців у 1941 р. З якої мотивації радянська система агітації запровадила термін Велика Вітчизняна війна? Наскільки слушною можна вважати тезу про вдале завершення

евакуаційних заходів з території УРСР? Які чинники вплинули на рішення Берліна закрити вищі навчальні заклади на території окупованої України?

Список рекомендованої літератури і джерел

1. Віднянський С., Грицюк В., Лисенко О. Початок «Другої імперіалістичної війни» та «українське питання»: деякі дипломатичні, політичні, воєнні аспекти. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 4–24.
2. Грицюк В., Лисенко О., Кидонь В. Пролог німецько-радянської війни: політичні та військово-стратегічні аспекти. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 56–79.
3. Грицюк В., Лисенко О., Покотило О. Україна в лавах Об'єднаних націй: легітимізація та внесок у боротьбу з нацизмом і фашизмом у період Другої світової війни. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 4–26.
4. Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України. К., 2010. 150 с.
5. Заболотна Т. Система радянської вищої освіти в роки Другої світової війни: евакуація, реєвакуація, відбудова. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук. ст. Вип. 25. К., 2022. С. 103–192.
6. Каліщук О. Українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни: інтерпретації минулого в умовах зміни геополітичних реалій. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 98–112.
7. Марінченко О. О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України. *Український історичний журнал*. 2013. № 3. С. 151–171.
8. Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас. К.: Лабораторія, 2024. 304 с.
9. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. К., 2005. 495 с.
10. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. У двох книгах. Кн. 1. К., 2010. 734 с.; Кн. 2. К., 2011. 943 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Попри те, що освітній процес здебільшого організований у формі колективної/групової роботи, здобуття професійних компетентностей має винятково індивідуальний/персональний характер. Тому головною запорукою успіху в досягненні навчальної мети є вміння здобувачів освіти працювати і поповнювати свої знання самостійно. Самостійна робота пошукачів є не лише обов'язковою формою освітнього процесу у ЗВО, але й основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у позааудиторний спосіб, і є закономірним продовженням аудиторної роботи. Відтак вони повинні не тільки засвоїти відповідну навчальну дисципліну, але й набути/вдосконалити навички індивідуального підходу до саморозвитку.

До самостійної роботи здобувачів освіти передусім відносять опанування наукової літератури в межах навчального курсу, підготовку до підсумкового контролю, практичних занять і написання рефератів/доповідей. Для здобувачів заочного відділення додатково виконання контрольної роботи. Реферат – це стислий виклад змісту однієї або кількох наукових робіт, що стосуються певної проблеми. Основна мета реферату – передача цілісної інформації, одержаної з різних джерел. На основі опрацьованих текстів потрібно створити один відповідно до заявленої теми. Починати написання реферату найкраще з плану. Таким чином можна відразу визначити напрямок майбутньої роботи. Реферат має бути побудований за певною структурою. Основними складовими структури роботи є наступні: 1) титульний аркуш; 2) зміст; 3) вступ; 4) основна частина; 5) висновки; 6) список використаних джерел і літератури; 7) додатки (за необхідності). *Категорично забороняється* використовувати електронні ресурси сумнівного характеру. До таких належать тексти без авторства, назви чи заголовку, розміщені не на академічних сайтах тощо.

Тему реферату здобувачі освіти обирають таким чином, аби вона не співпадала з уже обраними в межах академічної групи. Можна пропонувати іншу тему доповіді поза межами пропонованого списку, але її обов'язково слід узгодити з викладачем. Реферативна робота може бути презентована як у письмовій, так і в усній формі, але вважається повністю виконаною лише після процедури захисту. Рекомендована тривалість усної презентації теми – 10–20 хв.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Політика російської влади на окупованих землях Галичини і Буковини у 1914–1916 рр.
2. Соціальні аспекти Першої світової війни для українського суспільства у межах Російської імперії.

3. Зовнішня політика урядів першої УНР.
4. Церковне життя в Україні у період революції 1917 р.
5. Українська гетьманська Держава і більшовицька Росія: стосунки в системі переговорів і протистояння.
6. Дипломатичний корпус Української гетьманської Держави.
7. Голод 1921–1923 рр. в УСРР: причини і наслідки.
8. Теоретичні аспекти кооперації селянства у системі комуністичного будівництва.
9. Концепція «світової революції» в марксизмі-ленінізмі.
10. Щоденники С. Єфремова як джерело до вивчення суспільно-політичного життя в радянській Україні.
11. Українське партійно-державне керівництво: колективний портрет.
12. Український націонал-комунізм. Теоретичні й практичні аспекти.
13. Соціально-побутові умови життя української студентської корпорації у 1920-х рр.
14. Українська еміграція в Європі міжвоєнного періоду: культурницькі аспекти.
15. Літературна дискусія в УСРР у 1920-х рр.
16. Розвиток спорту на українських землях у міжвоєнний період.
17. Голодомор 1932–1933 рр. на Одещині.
18. Феномен «соціалістичного змагання».
19. Проблема визначення Голодомору як геноциду у вітчизняній та світовій історіографії.
20. Діяльність політичних партій в Західній Україні у 1930-х рр.
21. Станіслав Косіор – політичний портрет.
22. Український націоналізм: аналіз концепції «дієвості».
23. Розгром історичної школи М. Грушевського.
24. Історичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова у 1930-х рр.
25. Радянсько-румунські відносини 1939–1940 рр. у контексті приєднання Бессарабії й Буковини.
26. Депортаційні заходи радянської влади на території Західної України у 1939-1941 рр.
27. Українське самостійницьке підпілля в Трансністрії.
28. Термін «Велика Вітчизняна війна» між наукою та ідеологією.
29. Становище української культури в роки війни.
30. Одеса в умовах румунсько-німецької окупації.
31. Комунізм, фашизм і націонал-соціалізм: порівняльний аналіз.

Вказівки щодо виконання контрольної роботи (для здобувачів освіти заочного відділення):

Контрольна робота – це стислий виклад (у вигляді конспекту) основних ідей обраного здобувачем освіти наукового тексту з новітньої історії України (монографії або статті). Основна мета зазначеного різновиду навчального завдання – детальне ознайомлення з окремою темою/тематичним блоком задля формування системного уявлення про концептуалізацію знань з пропонованої дисципліни. Тему контрольної роботи слід обрати або з пропонованого списку рекомендованої літератури до практичних занять, або за власним бажанням. В обох випадках проблематику контрольної роботи слід узгодити з викладачем. Написання контрольної роботи може здійснюватися як за алгоритмом виконання рефератів (окрім списку використаних джерел, оскільки йдеться про одну наукову працю, яка й виступає предметом аналізу), так і у довільній формі, але з викладом основних тез автора наукової продукції.

Правила оформлення роботи:

Основна частина роботи виконується у рукописному варіанті, у зошиті обсягом 24 сторінки. Текст роботи має бути написаний без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Згідно з вимогами кредитно-рейтингової системи у межах реалізації освітніх завдань здобувачі мають можливість накопичувати бали за рахунок різних форм роботи, яка диференціюється у залежності від вимог робочої програми навчальної дисципліни на поточний, періодичний та підсумковий контроль.

Поточний контроль здійснюється у вигляді усного опитування на практичних заняттях. Критерії оцінювання відповідають сучасним стандартам університетської освіти. *Категорично не рекомендується використовувати сайти сумнівного характеру, де відсутня прив'язка тексту до авторства!* На найвищі бали за практичне заняття можуть розраховувати ті здобувачі, котрі у повному обсязі відповіли на усі питання теми.

Періодичний контроль передбачає оцінювання доповіді з обраної теми реферату, а для здобувачів освіти заочного відділення також контрольної роботи. Підсумковий контроль здійснюється під час іспиту, який проходить в усній формі, як відповідь на контрольні питання білета, які слухачі отримують на початку викладання навчальної дисципліни.

Загальна підсумкова оцінка визначається як сума балів за результатами усіх видів контролю. Під час реалізації навчальних завдань здобувачі освіти денного відділення мають можливість накопичувати бали за рахунок наступних видів роботи: виконання завдань на практичних заняттях (60 балів), захисту рефератів (20 балів), підсумковий контроль (20 балів). Для здобувачів освіти заочного відділення накопичення балів відбувається за іншою схемою (протягом двох семестрів): робота на лекціях (12 балів), практичні заняття (40 балів), контрольна робота (28 балів), підсумковий контроль (20 балів). Методи оцінювання деталізуються у робочій програмі та силабусі навчальної дисципліни. При цьому здобувач освіти допускається до підсумкового контролю (іспиту) з навчальної дисципліни, якщо він/вона виконав/-ла усі види робіт, передбачених робочою програмою незалежно від сумарної кількості балів, отриманих за результатами поточного контролю за семестр. Повторне складання іспиту з метою покращення оцінки не допускається.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Місце України в політиці «світових» держав напередодні і в ході Першої світової війни.
2. Воєнні дії на території України в роки Першої світової війни.
3. Створення та бойовий шлях легіону УСС під час Першої світової війни.
4. Ставлення українських політиків до проблем Першої світової війни крізь призму державотворчих перспектив.
5. Падіння монархії Романових та утворення Центральної Ради.
6. Політична платформа Центральної Ради у березні-жовтні 1917 р. та її реалізація.
7. Проголошення УНР. Війна між УНР та РСФРР взимку 1917–1918 рр.
8. Останній період діяльності Центральної Ради. Причини поразки та історичне значення.
9. Українська Центральна Рада: історіографія проблеми.
10. Підготовка та здійснення гетьманського державного перевороту.
11. Внутрішня політика урядів Української Держави.
12. Зовнішня політика гетьманату.
13. Утворення Директорії та антигетьманське повстання.
14. Початковий період державотворчої діяльності Директорії та її внутрішня політика.
15. Військово-політична діяльність Директорії у другій половині 1919–1920 р.
16. Підготовка до утворення українських структур влади в Австро-Угорській імперії.
17. Утворення ЗУНР. Початок збройної боротьби з Польщею.
18. Польсько-українська війна у 1919 р.
19. Державне будівництво в ЗУНР.
20. Здійснення політики «воєнного комунізму» в УСРР.
21. Голод 1921–1923 рр. в УСРР.
22. Економіка УСРР в умовах НЕПу.
23. Міжнародне становище УСРР на початку 1920-х рр.
24. Юридичне оформлення СРСР.
25. Політика «коренізації» в 1920-х рр.
26. Особливості функціонування партійно-державної системи в УСРР у 1920-х рр.
27. Розвиток освіти, науки, літератури й мистецтва в 1920-х рр.
28. Релігійне життя в УСРР у 1920-х рр.
29. Політика індустріалізації: ідеологічні передумови, успіхи й труднощі.

30. Суцільна колективізація сільського господарства в УСРР.
31. Формування диктаторського режиму Й. Сталіна і масові репресії 1930-х рр. в УРСР.
32. Початок депортації національних меншин у 1930-х рр.
33. Голодомор 1932–1933 рр. та його наслідки. Історіографія проблеми.
34. Конституція УРСР 1937 р.: причини «демократизації», місце в житті суспільства.
35. Стан освіти та розвиток науки в 1930-х рр. «Розстріляне відродження».
36. Економічний розвиток західноукраїнських земель у міжвоєнний період.
37. Політичний розвиток українських земель у складі другої Речі Посполитої.
38. Поняття «українська діаспора» та формування української політичної еміграції в ХХ ст.
39. Українська політична еміграція в Німеччині, Франції та Великобританії.
40. Українські політичні емігранти в Польщі та Чехословаччині.
41. Карпатська Україна: шлях до незалежності.
42. Початок Другої світової війни на українських землях.
43. Воєнні дії на території України у 1941–1942 рр.
44. Нацистський окупаційний режим в Україні та рух Опору.
45. Наступальні операції Червоної армії в Україні у 1943–1944 рр.
46. Українське суспільство у 1943–1945 рр.
47. Наслідки Другої світової війни для України.
48. Україна в Другій світовій війні: огляд джерел та літератури.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Історичні нариси. Друге видання / Упорядник О. Реєнт. К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2020. 784 с.
2. Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.) / За ред. В. Смолія. Том 1. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. 750 с.; Том 2. 812 с.
3. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. К.: Генеза, 2019. 656 с.
4. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. К.: Академперіодика, 2021. 620 с.
5. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. К., 2006. Т. 2. 653 с.
6. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 1. К. : Темпора, 2013. 504 с.; Книга 2. К. : Темпора, 2013. 628 с.; Книга 3. К. : Темпора, 2013. 388 с.
7. Людина на війні: український соціум через призму Першої та Другої світових воєн: Історичні нариси / Відп. ред. О. П. Реєнт; Авт. кол.: І. С. Азарх, Т. В. Заболотна, О. Є. Лисенко, В. І. Милько, О. П. Реєнт, В. В. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2021. 657 с.
8. Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років / Гол. редкол. В. А. Смолій; кер. авт. кол. В. Ф. Верстюк. К., 2011. Кн. 1. 390 с; 2012. Кн. 2. 464 с.
9. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. У двох книгах. Кн. 1. К., 2010. 734 с.; Кн. 2. К., 2011. 943 с.
10. Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: Історичні нариси / Редкол.: С. В. Віднянський (відп. ред., кер. авт. кол.), О. А. Іваненко (відп. секр.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2020. 814 с.
11. Україна: хронологія розвитку / [авт., керівники проекту: А.В. Толстоухов, В. О. Зубанов. К. : КРІОН, 2011. Т. 6 : Новітня історія, 1917–2010 рр. / [уклад.: О. О. Григор'єва та ін. ; редкол.: В. А. Смолій та ін.]. 831 с.
12. Українська революція та її історіографії: локальна, транснаціональна і глобальна перспективи. *Україна Модерна*. Число 29. Україна та її революції (1914–23): нові історії та інтерпретації. Спеціальний випуск на пошану Марка фон Гагена. К., 2020. С. 31–59.

Додаткова

11. Автушенко І. Вплив комуністичного тоталітарного режиму на культурний розвиток України (1920 – пер. пол. 1930-х рр.). *Етнічна історія народів Європи*. К., 2000. Вип. 5. С. 118–123.
12. Баберовскі Й. Червоний терор: Історія сталінізму. К., 2007. 248 с.
13. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 2. К., 1994. 686 с.
14. Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20–30-х роках ХХ ст. Вид. 2-ге, доп., переробл. К.: Стилос, 2013. 270 с.
15. Верменич Я. «Радянізація» чи «націоналізація»: ще раз про сутність політики коренізації 1920 – початку 1930-х рр. *Український історичний журнал*. 2022. № 3. С. 158–175.
16. Верстюк В., Лупандін О. Сучасні інтерпретації революційної доби 1917–1921 рр. С. 5–65. *Революційна доба 1917–1921 років у системі координат сучасної історіографії. Збірник наукових статей / Відповідальний редактор В. Ф. Верстюк*. К.: Інститут історії України НАН України, 2020. 251 с.
17. Верстюк В. Чому національна державність не змогла ствердитися у 1917–1921 роках? *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: зб. наук. пр.* / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України. К., 2021. Випуск 16. С. 163–191.
18. Віднянський С., Грицюк В., Лисенко О. Початок «Другої імперіалістичної війни» та «українське питання»: деякі дипломатичні, політичні, воєнні аспекти. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 4–24.
19. Віднянський С. Карпатська Україна як етап українського державотворення. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 67–93.
20. Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. К.: Ін-т історії України НАН України, 2021. 372 с.
21. Вільшанська О. Цивільне населення у роки Першої світової війни: реалії повсякдення і суспільні настрої. *Війна: держава, суспільство, особа*. Збірник наукових статей. Гол. ред. акад. В. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С. 205–223.
22. Ганжа О. «Селянські настрої» серед робітництва в Червоній армії та партії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 2. С. 60–67.
23. Гриневич Л. Ціна сталінської «революції згори»: українське селянство в очікуванні на війну. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. К., 2007. Вип. 16. Частина 1. С. 287–306.

24. Гриневич Л. В. Продовольча криза і голод 1928–1929 рр. в оцінках українського населення. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 22. К., 2013. С. 190–206.
25. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2022. 408 с.
26. Грицюк В., Лисенко О., Кидонь В. Пролог німецько-радянської війни: політичні та військово-стратегічні аспекти. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 56–79.
27. Грицюк В., Лисенко О., Покотило О. Україна в лавах Об'єднаних націй: легітимізація та внесок у боротьбу з нацизмом і фашизмом у період Другої світової війни. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 4–26.
28. Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України. К., 2010. 150 с.
29. Єфіменко Г. За лаштунками комісії по з'ясуванню взаємовідносин між РСФРР та УСРР (січень – травень 1922 р.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 19 (1). К., 2010. С. 119–159.
30. Заболотна Т. Система радянської вищої освіти в роки Другої світової війни: евакуація, реєвакуація, відбудова. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. Вип. 25*. К., 2022. С. 103–192.
31. Каліщук О. Українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни: інтерпретації минулого в умовах зміни геополітичних реалій. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 98–112.
32. Киридон А. М. Більшовицький хронотоп (1920–1930-і рр.): модифікація соціальних кодів. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 154–168.
33. Коріненко П. С. Земельне питання в історичній долі українського селянства: Погляд крізь віки. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. 552 с.
34. Корольов Г. Брестський мир 9 лютого 1918 р. в українській та польській історіографії: асиметрія оцінок та інтерпретаційні парадигми. *Часопис дослідження війн та революцій*. Номер 1. К., 2021. С. 7–31.
35. Кульчицький С. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. К., 2008. 424 с.
36. Кураєв О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок. К., 2009. 456 с.
37. Лупандін О. І. Східний вектор зовнішньої політики Української Держави. *Український історичний журнал*. 2013. № 3. С. 45–62.
38. Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас. К.: Лабораторія, 2024. 304 с.

39. Марінченко О. О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України. *Український історичний журнал*. 2013. № 3. С. 151–171.
40. Марочко В. І. Сталінська теорія і практика «наступу на куркуля». *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 78–103.
41. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. У 2-х частинах. К., 2010. Ч. 1. 445 с.; Ч. 2. 382 с.
42. Ніколаюк Т., Стоян Т. Каральні заходи як метод підвищення продуктивності праці робітників у радянській Україні 1929–1938 рр. *Український історичний журнал*. 2022. № 3. С. 196–109.
43. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк, 2003. 624 с.
44. Новосолов О. Радянська спецоперація в Південній Бессарабії у вересні 1924 р.: спроба деміфологізації «Татарбунарського повстання». *Український історичний журнал*. 2024. № 5. С. 174–189.
45. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. К., 2005. 495 с.
46. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин, 2010. 590 с.
47. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського: комплекс малоросійства правлячої еліти. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 59–84.
48. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси. К., 2011. 336 с.
49. Піддубний І. Партії, парламент, король та уряд: Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918–1940 рр.: Чернівці, 2019. 912 с.
50. Подкур Р. Ю. Ліквідація органами держбезпеки УСРР опозиційних громадсько-політичних організацій у 1920-х рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 23. К., 2015. С. 116–137.
51. Попик С. Українці в Австрії, 1914–1918 рр.: австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. К.; Чернівці: Золоті литаври, 1999. 236 с.
52. Попович М. Нарис історії культури України. К., 2001. 728 с.
53. Реєнт О., Янишин Б. Сучасна українська історіографія Першої світової війни: основні напрямки наукового пошуку. *Війна: держава, суспільство,*

- особа*. Збірник наукових статей. Гол. ред. акад. В. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С. 40–77.
54. Солдатенко В. Ф. У пошуках соціальної й національної гармонії (ескізи до історії українського комунізму). К., 2006. 479 с.
  55. Турченко Ф., Турченко Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.). К. : Генеза, 2003. 304 с.
  56. Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя / Гол. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. 786 с.
  57. Уряди України у XX ст.: Наук.-докум. вид. / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. К.: Наук. думка, 2001. 607 с.
  58. Якубова Л. Д. Етнічні громади та влада: за парадними лаштунками політики коренізації. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Випуск 22. К., 2013. С. 244–274.
  59. Vintskovskyi T., Khmarskyi V. Romanian vector in foreign policy of Ukrainian Governments in 1917–1918: analysis of Ukrainian historiography. *Historical Yearbook*. “Ovidius” University of Constanța, Faculty of History and Political Science. Vol. XX. Constanța, 2023. P. 5–14.
  60. Vintskovskyi T. Repatriation of the Polish population from the Izmail region in 1945–1946 (according to the State Archives of the Odesa region). *Historical Yearbook*. “Ovidius” University of Constanța, Faculty of History and Political Science. Vol. XVIII. Constanța, 2021. P. 59–75.

Електронні інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
Постійна адреса: <http://www.nbuv.gov.ua>
2. Офіційний сайт Національна бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова.
Постійна адреса: <http://library.onu.edu.ua>
3. Офіційний сайт Одеської національної наукової бібліотеки.
Постійна адреса: <http://odnb.odessa.ua/>
4. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України.
Постійна адреса: <http://history.org.ua>
5. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України.
Постійна адреса: <http://www.archives.gov.ua>
6. Офіційний сайт Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.
Постійна адреса: <http://undiasd.archives.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті.
Постійна адреса: www.memory.gov.ua/

Навчальне видання

**ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
(1914–1945 рр.)**

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 Історія та археологія

Електронне практичне видання

Укладач:

Вінцковський Тарас Степанович

В авторській редакції

Затв. авт. 22.04.2026. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,7 МБ. Зам. № 3145.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, буд. 2, м. Одеса, 65082, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8592 від 23.03.2026 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua